

ORTAÇAĞDAN GÜNÜMÜZE HRİSTİYAN TEOLOGLARIN HZ. MUHAMMED TASAVVURUNA BİR BAKIŞ: ALGI VE GERÇEKLER*

Fadıl AYĞAN
Yrd. Doç. Dr., Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
fadilaygan@gmail.com

Öz

Müslümanlarla Hristiyanların karşılaşmaları Hz. Peygamber döneminde başlamış, teolojik ilişkiler ve tartışmalar ise II. asırdan itibaren fetihlerle birlikte giderek artmıştır. Karşılıklı teolojik ilişkiler ve tartışmalarda temel konulardan biri de Hz. Muhammed'in nübüvveti olmuştur. Hristiyan dünyada Hz. Muhammed'in nübüvveti genel olarak Hristiyan inançları ve tarih anlayışı doğrultusunda sert söylemlerle reddedilmiştir. Bununla birlikte bazı Hristiyan teologların Hz. Muhammed hakkında daha olumlu söylemlere sahip olduğu görülür. Bu çalışmada ortaçağdan modern döneme gelen süreçte Hristiyan teologların Hz. Muhammed tasavvuruna dair iki yaklaşım değerlendirilmiştir. Geleneksel ve ılımlı olarak nitelenen bu iki yaklaşım, belirgin temsilcileri olan John of Damascus, Patrik Timothy ve Montgomery Watt gibi isimler üzerinden tasvir edilmiştir. Hristiyan dünyada Hz. Muhammed tasavvurunu tarihî ve sosyolojik olarak inceleyen birçok çalışma mevcuttur. Bu makalede konu, tarihî ve sosyolojik çerçeveden ziyade teolojik perspektifle ele alınmıştır. Sonuç olarak özellikle modern dönemde artan ılımlı yaklaşımın Müslümanlar arasında oluşturduğu algının gerçeklerle ne kadar örtüştüğü ve Hz. Muhammed'in nübüvvetinin kabulü anlamına gelip gelmediği değerlendirilmiştir.

Anahtar kelimeler: Teolojik tartışmalar, Hz. Muhammed, Nübüvvet, John of Damascus, Montgomery Watt.

CHRISTIAN THEOLOGIANS APPROACH TO PROPHET MUHAMMAD'S IMAGINATION, FROM THE MIDDLE AGES TO THE NOWADAYS: PERCEPTION AND FACTS

Abstract

Christians and Muslims encounter began during prophet Muhammad, its theological relations and discussions gradually increased from second century. Muhammad prophethood's was one of the main topic in mutual theological relations and debates. In

* 15-17 2015 tarihlerinde Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesince düzenlenen 20. Kelam Anabilim Dalları Koordinasyon Toplantısı/Nübüvvet ve Medeniyet Sempozyumunda sunulan tebliğin geliştirilmiş halidir

Christian environment, prophethood of Muhammad is refused in accordance with the Christian beliefs and conception of history. However some theologians have more positive statements about Prophet Muhammad. In this study, from the middle ages to the modern period, Christian Theologians two aproach to Muhammad's envision is evaluated. These two aproaches described as traditional and moderate is represented by prominent representatives such as John of Damascus, Patrik Timothy and Montgomery Watt. There is a lot of work about Prophet Muhammad conceived in the Christian world. In this article the issue is discussed in theological perspective. Consequently, especially moderate aproach which is increased in modern period how was the perception among muslims, how this perception is consistent with the facts and is this aproach means to accept the prophethood of Muhammad. In this study these truths is evaluated.

Keywords: Theological debates, Muhammad, Prophethood, John of Damascus, Montgomery Watt.

Giriş

İnancın temel unsurlarından birini oluşturan nübüvvet, aynı zamanda dinler arasındaki teolojik ilişkilerin ve tartışmaların da merkezini oluşturmaktadır. Zira genel olarak dinler, kendilerini peygamberlerin faaliyetleri ve nebevî özellikleri üzerinden tanıtmakta ve konumlandırmaktadır. Özellikle geniş halk kesiminin din algısının oluşmasında peygamber imajının önemli bir rol oynadığını söylemek mümkündür. Son ilâhî mesajı tebliğ eden Hz. Peygamber'in nübüvveti de bu bağlamda İslâm ile diğer dinler arasındaki ilişkilerin belirleyici unsuru olmuş ve olmaya devam etmektedir. Müslümanlarla Hristiyanlar arasındaki karşılaşma, Hz. Peygamber döneminde başlamakla birlikte teolojik ilişkiler ve tartışmalar özellikle İslâmî fetihlerin Hristiyanların yaşadığı coğrafyaya ulaşmasıyla giderek artış göstermiştir. Erken dönemde başlayan karşılaşma ve tartışmaların esas konularından biri, Hz. Peygamber'in nübüvveti olmuştur.¹ Kısa sürede Hz. Muhammed'in nübüvveti ve tebliğ ettiği öğretiler Hristiyan dünyanın gündemine girmiş ve gerek eleştiri gerekse Hristiyan teolojisinin savunması yapılmıştır. Geleneksel Hristiyan teolojisi Arap yarımadasında ortaya çıkarak hızla yayılan bu dini ve peygamberi, kendi ön kabulleri ve beklentileriyle örtüşmediği gerekçesiyle şiddetle reddederek eleştirmiştir.

Müslümanların karşılaştıkları Hristiyanlık, başta İsa'nın tabiatı olmak üzere birçok tartışmalı konu çerçevesinde farklılıklar gösterse de metinler ve temel inanç esasları bakımından teşekkülünü büyük ölçüde tamamlamıştı. İslâmî fetihler sonucunda gerek bu topraklar, gerekse komşu haline gelen Bizans coğrafyasında yaşayan Hristiyanlar, İslâm ve Hz. Peygamber hakkında eleştiri ve redde dayalı bir tasavvur oluşturmuş ve bu çerçevede eserler yazmışlardır.

¹ Bkz. J.M. Gaudeul, *Encounters&Clashes: Islam and Christianity in History*, Rome: PISAI, 2000, II, s. 231-256.

Orta çağ boyunca Hristiyan teologlar, özellikle Bizans coğrafyasında yaşayan Hristiyan reddiye yazarları ve apolojistler tarafından yazılan eserler sert ve saldırgan bir üslup ile yazılmıştır. Söz konusu apolojiler genel olarak doğru ve sağlam bilgiye dayanmayan, subjektif ve düşmanca olup Hz. Muhammed imajı oldukça sert ve aşırı olumsuzdur. Genel yaklaşım bu olmakla birlikte orta çağda Hz. Peygamber'in nübüvvetini sosyolojik olarak başarılı bir siyasî ve askerî hareket olarak değerlendiren ve bu başarıyı O'nun Allah ile olan özel bir ilişkisine bağlayan bazı görüşlerin varlığı da söz konusudur.

Modern dönemde de Hristiyan dünyasının Hz. Muhammed algısının, ortaçağın geleneksel tavrının bir devamı olduğunu söylemek mümkündür. Temel yaklaşım Hz. Peygamber'in nübüvvetini geleneksel Hristiyan konteksi içerisinde değerlendirmek olmuştur. Fakat özellikle dinî çoğulculuk ve dinler arası diyalog kavramlarının tartışılmasıyla ortaçağda da izi bulunabilecek daha ılımlı, objektiflik iddiası bulunan, Hz. Peygamber'in tebliğini sosyolojik olarak değerlendirerek insanlığın yararına olduğunu kabul eden yaklaşım varlık göstermeye başlamıştır. Bu çalışmada ortaçağda Hz. Peygamber'in nübüvvetine ilişkin görüşlerin bir tasviri yapılacak ve bu iki yaklaşım değerlendirilecek akabinde bu anlayışların modern dönemdeki tezahürleri ele alınacaktır. Çalışmayı belirli bir çerçevede sınırlamak için söz konusu iki yaklaşımın temsilcisi olarak sayılabilecek isimler üzerinden problem ele alınacaktır. Ayrıca tarih ve sosyoloji bağlamında konuyu ele alan birçok çalışma olduğundan teolojik perspektif korunmaya çalışılacaktır. Sonuç olarak bazı ılımlı söylemlerin Müslümanlar arasında oluşturduğu algı ile gerçekler değerlendirilecektir.

A. Ortaçağda Hristiyan Teologların Hz. Peygamber Tasavvuruna Bir Bakış

İslam davetinin başladığı dönemde Arap yarımadasında Hristiyanların yaşaması dolayısıyla, Müslümanlarla Hristiyanlar arasındaki teolojik karşılaşma Hz. Peygamber döneminde başlamıştır. Fakat çalışmamızda daha ziyade karşılıklı teolojik reddiyelerin yazıldığı dönemi değerlendireceğiz. Ortaçağ boyunca İslâm toplumu içerisinde yaşayan Hristiyan yazarlar, Hz. Peygamber'in nübüvvetini reddetme düşüncesinin yanı sıra daha çok Hristiyan inançlarının üstünlüğü ile teslis ve ittihad gibi doktrinleri açıklamayı hedeflemişlerdir. Bizans coğrafyasında yaşayan Hristiyan reddiye yazarları ve apolojistler tarafından yazılan eserler ise daha sert ve saldırgan bir üslup ile yazılmıştır. Söz konusu apolojiler genel olarak doğru ve sağlam bilgiye dayanmayan, subjektif ve düşmanca olup İslâm imajı oldukça sert ve aşırı olumsuzdur. Onlara göre Kur'an, Tanrı sözü değil, şeytani bir ilhâm eseridir ve Kitab-ı Mukaddes ile uyuşmayan bilgiler içermektedir. Bunun yanı sıra söz konusu Hristiyan teologlarca Hz. Muhammed'in sahte bir peygamber olduğu ileri sürülmüştür. Bizans imparatorluğunda veya İslâm toplumu içerisinde yaşayan Theodore Ebu

Kurra (750-825), Yahya b. Adiyy (893-974), Patrik I.Timothy, Nicetas of Byzantium (842-912), Abdulmesih el-Kindi (VIII yüzyıl) ve George Hamartolos (IX. Yüzyıl) gibi Hristiyan yazarlar İslâm'ı ve Hz. Muhammed'i eserlerinde konu edinmişlerdir. Söz konusu yazarlar, ortaçağ boyunca Hz. Muhammed tasavvurunu oluşturacak şekilde onun gerçek bir peygamber olmadığını kanıtlamaya çalışmıştır.²

Abbasilerin ilk dönemlerinde, Müslüman-Hristiyan karşılaşması ve buna bağlı olarak teolojik tartışmalar artar. Bu devirde tartışmaların ve yazılan eserlerin temel konuları arasında Hz. Muhammed'in nübüvveti ve Kur'an gelmekteydi. Hristiyan apoloji yazarları Müslümanların, Hz. Muhammed'in Allah'tan vahiy aldığı ve gerçek bir peygamber olarak değerlendirilmesi gerektiği konusundaki düşüncelerini reddetme çabası içerisinde olmuşlardır. Erken dönemlerde Hristiyan apolojetik eserlerde çizilen Hz. Peygamber portresi yüzeysel bilgilere dayanmaktaydı. Hz. Peygamber'in biyografisinde yer alan birtakım bilgiler, Hristiyan yazarlarca, onun Kitab-ı Mukaddes bağlamındaki anlamıyla bir peygamber olamayacağını temellendirmek için kullanılmıştır. Bu çerçevede özellikle Bahira kıssasından hareketle Hz. Peygamber'in, gençliğinde Hristiyan din adamlarıyla ilişki içerisinde bulunduğu ileri sürülerek getirdiği dinî mesajın orijinal olarak ona nispet edilemeyeceği savunulmuştur.³

Erken dönem Hristiyan apolojilerinde, Hz. Peygamber'in nübüvvetini reddetme konusunda ortaya konan argümanlardan biri de onun önceki peygamberlerde olduğu gibi mucizeler göstermemiş olmasıdır. Hristiyan apolojistlerine göre Hz. Muhammed'e inanan insanlar, mucizeye dayalı bir delile dayanarak onun nübüvvetini kabul etmiş değildir. Bilakis peygamberlik için delil sayılamayacak çeşitli unsurlara dayanarak nübüvvetini kabullenmişlerdir. Söz konusu yazarlarca önyargılı bir şekilde, kılıç zoru, zenginlik ve egemenlik isteği, asabiyet, kişisel tercih, ahlaka aykırı hukuk sistemi ve hatta büyü gibi unsurlar, insanların İslâm'ı kabul etmesini izah etmek için kullanılmıştır.⁴

XIX. Yüzyıla kadar devam eden süreçte Hz. Peygamber'e yönelik bu sert söylem hâkim durumda olmuştur. Batı ve Doğu Hristiyan geleneğinden pek çok teolog, Hz. Muhammed'in getirdiği dinin, Hristiyanlığın heretik bir kolu olduğu, onun şeytanın kontrolünde olup, yalancı peygamber, deccal, hatta politeist insanların taptığı gibi bir put olduğu şeklinde sert üslupla asılsız, hakaret ve efsanevî bilgiler içeren iddialarda bulunmuştur.⁵

² bkz. Ömer Faruk Harman, "Hristiyanların İslâm'a Bakışı", *Asrımızda Hristiyan-Müslüman Münasebetleri*, İstanbul 1993, s. 99-102.

³ bk. Sidney H. Griffith, "The Prophet Muhammad His Scripture and His Message According to the Christian Apologies in Arabic and Syriac From the First Abbasid Century", *La Vie Du Prophete Mahomet*, Paris 1983, s. 99, 131-132.

⁴ Griffith, "The Prophet Muhammad His Scripture and His Message...", s. 140-143.

⁵ Ömer Faruk Harman, "Hristiyanların İslâm'a Bakışı", s. 102-104.

Ortaçağ boyunca Hristiyan dünyasındaki sert peygamber imajının önemli temsilcisi ve bu algının en önemli kaynağını oluşturan Yuhanna ed-Dımeşkî'nin (John of Damascus ö. 134/752?) görüşleri esas alınarak bu yaklaşımın genel bir tasviri yapılacaktır.

1. Geleneksel Yaklaşım: Yuhanna ed-Dımeşkî (John of Damascus)

Ortaçağ boyunca Hristiyanlarca İslâm'a ve Hz. Peygamber'e yönelik eleştiri ve reddiye yazarlarının en etkili kuşkusuz doğu kilisesinin önemli teolog ve azizlerinden biri kabul edilen Yuhanna ed-Dımeşkî'dir. Onun De Haeresibus adlı eserinin 100 ve 101. bölümü ile bir Müslümanla Hristiyan arasında geçen bir tartışmayı içeren Disputatio Saraceni et Christiani isimleri eserleri İslâmiyet ve Hz. Peygamber hakkındaki görüşlerini ihtiva etmesi bakımından önem arz etmektedir.⁶

Yuhanna ed-Dımeşkî, İslâm ve Hz. Muhammed eleştirisinde son derece sert, önyargılı ve düşmanca bir tutum sergilemiştir. O, İslâm'ı Hristiyanlığın heretik bir mezhebi ve Anti-Christ'in (Deccal) bir öncüsü olarak değerlendirmektedir. Yuhanna, Hz. Muhammed'i yalancı bir peygamber olarak nitelermekte ve kendisinin yazdığı kitabı Allah tarafından indirilmiş gibi gösterdiğini ileri sürmüştür. Ona göre Hz. İsmail'in soyundan gelen Araplar zamanla putperestliğe sapmış, daha sonra ortaya çıkan Hz. Muhammed ise Aryüschü bir rahiple dostluk kurarak Eski ve Yeni Ahit'e dayanmak suretiyle kendi mezhebini oluşturmuştur. O, Hz. Muhammed'in Logos ve Kutsal Ruh'un ilahîliğini reddettiği için Aryüschü bir Hristiyan olduğunu iddia eder. Önyargılardan hareket ederek Hz. Muhammed için "yalancı peygamber", "ikiyüzlü", "şehvetperest" gibi ifadeler kullanır.⁷

Yuhanna, Kur'an'da Hz. İsa'nın şahsiyeti, doğumu, faaliyetleri ve çarmıh hadisesi hakkındaki bilgileri naklederek bunları Hristiyan teolojisi açısından yanlış haberler olarak değerlendirir ve "gülünecek saçmalıklar" olarak niteler. Yine o, Musa'yla (a.s) başlayan süreçte tüm peygamberlerin İsa Mesih'i müjdelediğini, onun Tanrı'nın oğlu ve Tanrı olduğunu haber verdiğini, fakat Müslümanların peygamberinin böyle bir gelenekle irtibatının olmadığını ve peygamberlerce müjdelendiğini ileri sürer. Zira ona göre tanıklığın olmadığı bir iddianın geçerliliği yoktur.⁸

⁶ Newman (ed.), *The Early Christian-Muslim Dialogue A Collection of Documents From the First Three Islamic Centuries, 632-900: Translations With Commentary*, Hatfield 1993, s. 133-134; Casim Avcı, *İslâm-Bizans İlişkileri*, İstanbul: Klasik, 2003, s. 126-127; Leyla Henecioğlu, *Yuhanna ed-Dımeşkî'nin İslam ve Hristiyanlık Arasındaki İlişkideki Yeri* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2002. John of Damascus'un hayatı, Emeviler dönemindeki görevleri ve görüşleri hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Daniel J. Sahas, *John of Damascus on Islam: The Heresy of the Ishmaelites*, Leiden 1972.

⁷ John of Damascus, *Writings*, trans., by., Frederic H. Chase, New York, 1958, s. 153-163; Sahas, *John of Damascus on Islam*, s. 68-74; Levent Öztürk, *İslâm Toplumunda Hristiyanlar*, İstanbul: İz Yayıncılık, 1998, s. 265.

⁸ Gaudeul, *Encounters&Clashes: Islam and Christianity in History*, II, 20-21.

Ayrıca Bahira olayı, evlilikleri vb. konularla Hz. Peygamber'in hayatından hareketle onun nübüvvetine yönelik eleştiriler geliştirdiği görülür. Bununla birlikte Yuhanna ed-Dımeşkî'nin hadis ve İslâm tarihi konularındaki bilgisinin önemli ölçüde eksik olduğu kabul edilmektedir.⁹ Yuhanna'nın eleştirilerinin hızla yayılan dine ve bu dinin öğretilerine karşı kendi din müntesiplerini koruma amacı taşıdığı görülür. Zira o, Kur'an'ın ve buna dayalı olarak Müslümanların Hristiyan teolojisine yönelik hulul, ittihad, çarmıh, İsa'nın (a.s) şahsiyeti gibi eleştirilerine cevap vermeye çalışır. Bunda da bazı İslâmî kavram ve öğretileri kullanır. Örneğin İsa'nın (a.s) Allah'ın kelimesi ve ruhu oluşunun onun yaratılmamış olduğuna delil teşkil ettiğini iddia eder. Yine İsa'nın (a.s) bir peygamber olarak tebci edilmemesini zikreder ve böyle birinin kendisini Tanrı oğlu olarak nitelemesi halinde bunun yalanlanamayacağını ileri sürer.¹⁰ Dolayısıyla o, İslam'a ve peygamberine yönelik bütüncül bir teolojik anlama yerine kendi din müntesiplerini ikna etmeye yönelik parçacı, apolojik ve saldırgan bir yöntem izlemiştir.

Ortodoks kilisesinin önemli teologlarından biri kabul edilen Yuhanna ed-Dımeşkî'nin, bu görüşleriyle Hristiyan dünyasının İslâm ve Hz. Muhammed imajını önemli ölçüde etkilediği anlaşılmaktadır. Onun Hz. Peygamber hakkında hakarete varacak ifadeler kullanması ve nübüvvetinin reddedilmesi gerektiğine ilişkin söylemleri, dönemin dogmatik inanç yapısından kaynaklanmış olmalıdır. Zira onun diğer Hristiyan gruplara karşı da aynı tutumu sergilediği görülür. Örneğin o, Tanrı'nın oğlunun bedenleşerek yeryüzüne geldiğini ve Tanrı olduğunu kabul etmeyen herkesi antichrist (deccal) olarak değerlendirir. Ayrıca o, sadece Hz. Peygamber hakkında bu nitelemeyi yapmamış, monofizit akideyi reddeden diğer Hristiyan mezhep mensupları hakkında da kullanmıştır.¹¹

2. İlmî Yaklaşım: Patrik Timothy ve İbrahim Taberânî (Abraham of Tiberias)

Yukarıda da değinildiği üzere ortaçağ boyunca Hristiyan dünyasında Hz. Peygamber tasavvuruna ilişkin görüşlerde ılımlı denilebilecek bir yaklaşım azda olsa mevcuttur. Bu yaklaşıma örnek olmak üzere iki şahsiyetten bahsedilecek ve değerlendirilecektir. Bunlardan biri Nestûrî Patriği I. Timothy'dir (ö. 208/823). Patriğin görüşleri günümüze onunla Abbasi halifesi Mehdî (ö. 169/785) arasında miladi 781 veya 782 senesinde gerçekleşen diyalog metniyle ulaşmıştır. Soru cevap şeklinde gerçekleşen bu diyalogda Hz. Peygamber'in nübüvveti temel konu olarak gündeme gelir.

Patrik Timothy Hz. Muhammed'in nübüvvetini kesin bir şekilde reddetmekle birlikte O'nun şahsiyetine ilişkin değerlendirmelerinde söz konusu devirde mevcut Hristiyan geleneğinin katılığı görülmez. Ona göre Hz.

⁹ Newman (ed.), *The Early Christian-Muslim Dialogue*, s. 133.

¹⁰ Gaudeul, *Encounters&Clashes: Islam and Christianity in History*, II, 22-24.

¹¹ Sahas, *John of Damascus on Islam*, s. 68-69.

Muhammed, her türlü övgüye layık biridir. Bütün peygamberler tek Tanrı'ya inanca davet ettiği gibi o da Tanrı'nın birliğine insanları çağırmıştır. Bu yüzden de O, peygamberlerin yolunda yürümüştür. Bununla birlikte Timothy, çeşitli yönlerden Hz. Peygamber'in nübüvvetine itiraz eder. Hristiyan teologların tümü gibi Timothy de Hz. Muhammed'in nübüvvetini kabul etmemiştir. Sadece insanlar için bir din getirmek suretiyle iyi faaliyetlerde bulunduğunu kabul etmiştir.¹² Bununla birlikte ona göre Hz. Muhammed, önceki peygamberler tarafından müjdelendiği ve mucizeler göstermediği için peygamber olarak nitelenmesi mümkün değildir. Bu bakımdan Hz. Muhammed'in Musa (a.s) ve İsa (a.s) gibi Tanrı'nın elçisi olması düşünülemez.¹³ Patrik Timothy, Hz. Muhammed'i inkâr etme düşüncesini Kitab-ı Mukaddes'ten bazı pasajlara dayandırır.¹⁴ Özellikle İsa'nın yalancı peygamber ve Mesihler ile mücadelesi ile alakalı alıntılar yapar (Mat. 24:11, 24; Mark. 13:22). O, İsa'dan sonra herhangi bir peygamber ve Mesih'in ortaya çıkmasını kesin bir dille reddeder. Ona göre İsa'nın göğe yükselmesi ile tekrar dönüşü (parousia) arasında tek bir peygamber gelecek olup o da İlyadır.¹⁵

Patrik, peygamberliği geleneksel Hristiyanlığın İsa merkezli tarih anlayışı bağlamında değerlendirir. Buna göre nübüvvet Yahya'ya kadar devam etmiş olup (Mat. 11:13) İsa Mesih'in gelmesiyle birlikte peygamberlik sona ermiştir. Ondan önceki bütün peygamberler İsa'yı haber vermiştir. İsa Mesih ise geleceğe dönük olarak cennetin krallığından söz etmiştir. Bu anlamda onun mesajıyla önceki peygamberlerin getirdikleri bütünüyle kaldırılmış ve farklılaşmıştır.¹⁶

Patrik Timothy'nin yaklaşımına benzer şekilde Hz. Peygamber'in nübüvvetini sosyolojik olarak açıklayan Hristiyan apolojistlerden biri Melkî rahip İbrahim et-Taberânî'dir (Abraham of Tiberias). Taberânîye göre Hz. Muhammed sadece bir siyasî kraldır. O, Yahudilere Hz. Muhammed'in önceki kitaplarda zikredilmesi hakkında sorulması durumunda onların bunu şiddetle reddedeceklerini vurgular. Ona göre Hz. Muhammed, Allah tarafından herhangi bir nübüvvet göreviyle gönderilmemiştir. Kendisine sadece krallık ve egemenlik bahşedilmiştir. Taberânîye göre krallık ve egemenliğin bahşedilmesi sebebiyle Allah ile Hz. Muhammed arasında özel

¹² Samir Khalil, "the Prophet Muhammad as Seen by Timothy I and Other Arab Christian Authors", *Syrian Christians under Islam: The First Thousand Years*, ed. David Thomas, Leiden: Brill, 2001, s. 91-105.

¹³ bkz. Mingana, "The Apology of Timothy the Patriarch before the Caliph Mahdi", *Bulletin of the John Rylands Library*, Manchester 1928, vol. 12, no:1, s. 168-172, vd.; Lejla Demiri, *Muslim-Christian dialogue in the eight century: The nestorian patriarch Timothy I and the Abbasid Caliph al-Mahdi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Pontificia Università Gregoriana Facoltà di Missiologia, Roma 2004, s. 51-54, vd.

¹⁴ bkz. Tek. 49:10; Dan. 9:24; Mat. 11:13.

¹⁵ Mingana, "The Apology of Timothy", s. 191-195; Demiri, *Muslim-Christian dialogue*, s. 34-35.

¹⁶ Mingana, "The Apology of Timothy", s. 174-175.

bir ilişki farz edilebilir. Bununla birlikte Allah'ın bir kişiye iktidar ve zafer vermesi onunla nebevî bir iletişimi olduğu anlamına gelmez. Bu durum, Allah'ın kâfir veya putperest insanlara da dünyevî iktidar ve güç vermek suretiyle şerefli kılması gibidir. Taberânî, Müslüman âlimlerce Tevrat'ta Hz. Peygamber'in nübüvvetine delil olarak kullanılan Hz. İsmail'e yönelik vaatlere temas ederek söz konusu öngörülerin Hz. Muhammed'in peygamberliğine değil, dünyevî egemenliğine işaret ettiğini savunur. Ona göre söz konusu iktidar ve egemenlik, Allah'ın Hz. İbrahim'e Hz. İsmail konusundaki vaaadinin gerçekleşmesidir. Zira Tevrat'ta Allah, İsmail'i mübarek kılacağı ve soyunu bereketlendireceğini vaat etmektedir. Taberânî, Bu vaaadin nübüvvetle ilişkili olmadığını belirtmekle beraber Hz. Muhammed'in dünyevî egemenliğine yönelik bir vaat olarak değerlendirerek onun misyonunun Tanrı'nın kurtuluş planının bir parçası olduğunu kabul etmektedir.¹⁷

Teolojik tartışmaların olduğu erken dönemde, Müslümanların siyasî ve idarî hâkimiyetleri dolayısıyla o coğrafyada yaşayan Patrik Timothy ve İbrahim Taberânî gibi Hristiyan teologların, Hz. Muhammed ile Tanrı arasındaki ilişkiyi açıklamak üzere onun Tanrı tarafından desteklendiği kanaatini ileri sürdükleri görülür. Bu yaklaşım, esasen İslâm dünyasında yaşayan Hristiyanların, "İslâm hak din değilse nasıl bu kadar yayılma göstermiş ve bu başarıları elde etmiştir?" sorusuna buldukları bir cevap niteliği taşımaktadır. Bu çerçevede Patrik Timothy ve İbrahim Taberânî gibi Hristiyanların, Hz. Peygamber hakkında "o peygamberlerin izinde yürümüştür" şeklindeki tanımlamaları, sadece diplomatik bir sözden ibaret değildir. Aksine bu kimseler, Tanrı'nın Hz. Muhammed'i desteklediğini kabul etmiştir. Bununla birlikte onlara göre Hz. Muhammed sadece tek yönden desteklenmiş olup Tanrı ile olan bu münasebet, nebevî bir ilişki değildir.¹⁸

İlimli olarak değerlendirilebilecek bu yaklaşımın Hz. Peygamber'in nübüvvetini kabul anlamı taşımadığı açıktır. Zira Onun faaliyetini sosyolojik olarak başarılı ve insanlara faydalı bir hareket olarak değerlendirmek, vahye dayalı nebevî yönünü yadsımak anlamına gelecektir. Dolayısıyla bu söylem O'nun Allah'tan gelen bir vahiy doğrultusunda tebliğ faaliyetini gerçekleştiren bir peygamber olmadığı sonucunu doğurur.

Watt'a göre ortaçağ boyunca bu "çarpıtılmış" İslam ve Hz. Muhammed imajının oluşturulmasında bir takım hususlardan hareket edilmektedir. Bunlar, İslam akidesinin çelişkiler barındırdığı, İslam'ın kılıçla yayıldığı ve şiddet dini olduğu, Hz. Muhammed'in ahlâkî zayıflıklarının bulunduğu, sahte bir din kurucusu ve şeytanın bir temsilcisi olduğu iddialarıdır. Tarafsız hiç bir tarihçinin kabul etmeyeceği bu çarpıtmaların Batı dünyasında

¹⁷ Samir Khalil, "the Prophet Muhammed as Seen by Timothy I and other Arab Christian Authors", s. 78-79.

¹⁸ Samir Khalil, "the Prophet Muhammed as Seen by Timothy I and other Arab Christian Authors", s. 105-106.

düzeltilmesi tümüyle mümkün olmamıştır. Doğu Hristiyanlığı açısından bakıldığında bu tutum, İslam'a karşı bir savunma amacı gütmekteydi. Batı Hristiyan dünyası ise İspanya ve Sicilya ile Akdeniz'in güney kıyılarında yüksek bir kültür ve askerî güce sahip Müslüman toplumla karşılaşmalarıyla bu dini gündemine almıştır. Yine aslında Hristiyanlığı savunma amacıyla "çarpıtılmış" bir İslam ve Hz. Muhammed imajı üretilmiştir.¹⁹

B. Modern Dönemde Hristiyan Dünyasında Hz. Muhammed Tasavvuruna Bir Bakış

Çağdaş döneme yaklaşıldığında ortaçağdaki iki yaklaşımın daha belirgin hale geldiğini söylemek mümkündür. Geleneksel Hristiyan düşüncesinde ve kilisede Hz. Muhammed imajı konusunda, ortaçağdaki sert ve nübüvvetinin açıkça reddi şeklindeki yaklaşımın devam ettirildiği görülmektedir. Diğer yandan daha olumlu tasavvurların belirgin hale geldiğini söylemek de mümkündür.²⁰ Bu iki yaklaşıma genel bir bakış yapıлып değerlendirilecektir.

1. Geleneksel Yaklaşım

XIX. yüzyılda özellikle II. Vatikan konsilinden sonraki süreçte Hristiyan kiliselerin İslam ve Hz. Muhammed algısında söylem bakımından daha ılımlı bir yaklaşımın varlığına tanık olmaktadır. Bununla birlikte gerek Kilisenin tutumu gerekse Hristiyan ilahiyatçıların genel yaklaşımında geleneksel çizginin korunduğunu söyleyebiliriz. Misyon ve politik ilişkiler gereği bazı söylemler hariç tutulursa²¹ Kilise'nin genel çizgisi de Hz. Peygamber'in nübüvvetini reddetme şeklinde olmuştur. Zira kristolojik kurtuluş inancına göre yegâne kurtuluş kaynağı İsa Mesih'tir. Bu kurtuluşa dayalı bir tarih okuması olmaksızın kristoloji de söz konusu olamaz. Dolayısıyla insanın

¹⁹ Montgomery Watt, *Günümüzde İslam ve Hristiyanlık*, çev. Turan Koç, İstanbul: İz Yayıncılık, 1991, s. 20-21.

²⁰ Bazı çağdaş teologların Hz. Muhammed'in nübüvveti konusundaki görüşleri ve bunlara ilişkin bir değerlendirme için bkz. Mahmut Aydın, "Çağdaş Hristiyan Düşünörlere Göre Hz. Muhammed'in Peygamberliği", *Diyanet İlmî Dergi: Hz. Muhammed Özel Sayısı*, Ankara 2000, s. 271-296. Batıda İslam ve Hz. Muhammed algısının genel bir tasviri ve değerlendirmesi için bkz. Şenol Korkut, "Batı Düşüncesinde İslam ve Hz. Muhammed {s.a.s.} İmajı (Genel Bir Okuma)", *M.Ü.İ.F.D.*, 34 (2008/1), s. 5-54. Yine Batıda XX. Yüzyılda Oryantalist çalışmalarda Hz. Peygamber imajına ilişkin bir çalışma için bkz. Özcan Hıdır, "XX. Yüzyıl Oryantalist Çalışmalarda Hz. Peygamber İmajı", *İlam Araştırma Dergisi*, c. III, sy. 2 (1998), s. 141-166.

²¹ Vatikan ve Ortodoks kilisesinin genel yaklaşımının dışında bazı lokal ılımlı yaklaşımların varlığına tanık olmaktadır. Buna örnek olarak 1984 tarihinde Avrupa Kiliseler Birliği'ne bağlı İslam Komisyonunun aldığı kararları verebiliriz. Buna göre Hristiyanlar Eski Ahit peygamberliğine saygılı olmak zorundadırlar. Bu gelenek tek Tanrıya ibadet etmeye çağırılmaktadır. Hristiyanlar Muhammed'i sahte bir peygamber olarak tanımlamaktan vazgeçmelidir. Onu Eski Ahit peygamberlik geleneğinin bir parçası kabul etmelidir. Bununla birlikte bu tanımda sadece Muhammed'in dininin sınırları içinde olmalıdır. Bu daha sonra sahiplenilmemiş lokal bir deklarasyon olarak kalmıştır.

kurtuluşu da Tanrı'nın biricik oğlu olan İsa Mesih'e imanla gerçekleşmektedir.

Vatikan'ın ruhani lideri Papa 16. Benedict, 2006 yılında Almanya'da yaptığı bir konuşmada, ortaçağdan itibaren gelen Hristiyan dünyasının geleneksel Hz. Muhammed algısıyla örtüşen açıklamalarda bulundu. Genel olarak İslam'ın akıl dışı olduğu, insanlığa yeni bir şey getirmediği ve kılıç zoruyla yayıldığı gibi mesnetsiz ezbere dayalı iddiaları dile getirdi. Papa'ya göre Hristiyanlıkta olduğu gibi İslam'da Tanrı ile akıl arasında ayrılmaz bir bağ yoktur. İslam'ın cihat prensibi akla da Tanrıya da karşıdır. O, "dinde zorlama yoktur" prensibini de kendisine göre yorumlayarak, bunun Hz. Muhammed'in güçten yoksun olduğu ve tehdit altında bulunduğu ilk dönemlere ait olduğunu iddia etti. Papa, Hz. Peygamber'e ilişkin hakaret içeren düşüncelerini Bizans İmparatoru Manuel II Paleologos'un İranlı bir İslam bilginine söylediği şu sözler ile destekledi: "Bana Muhammed'in getirdiği yenilikleri göster... Sadece kötü ve insanlık dışı şeyler bulacaksınız. Tıpkı vaaz ettiği dinin kılıç gücü ile yayılması emrini verdiği gibi... Dine davet için, şiddet ve tehdit yerine, iyi konuşma kapasitesi ve doğru akıl yürütme gerekir..."²² Papanın konuşmasından Hz. Peygamber'in nebevî tebliğini dikkate almadan, İsa Mesih sonrası yeni hiç bir şey getirmediği, getirdiği dinin politik ve askeri güç ile bu kadar yayıldığı, hatta O'nun şiddet, bağnazlık gibi kötülüklerin kaynağı olduğu düşüncesini benimsediği anlaşılmaktadır. Bu durum, Hristiyan kilisesi açısından yeni bir durum da değildir. Orta çağ boyunca mesnetsiz, sert, düşmanca ve efsanelere dayalı geleneksel Hz. Muhammed algısının bir devamını teşkil etmektedir.

Belçikalı Cizvit bir rahip olan Henri Lammens (ö.1937) Hz. Muhammed'e ilişkin geleneksel Hristiyan tasavvurunu devam ettiren teologlardan biridir. Eserleriyle şarkiyatçılığın gelişimine önemli katkılar sunan ve kendisinden sonraki şarkiyatçılara etkisi olan Lammens, "L'age de Mahomet et la chronologie de la sira" başlıklı bir makaleyle siyer kitaplarına eleştiriler yöneltti. O, Hz. Muhammed'in hayatının yeniden yazılması gerektiğini iddia etmiş ve *Coran et tradition* adlı eserini bu maksatla kaleme almıştır. Lammens, kitabını Mısır'da bulunduğu sıralarda orada yayınlatabilmiştir. Avrupa'da yayımlanan bu eser (Paris 1910) Hz. Muhammed'e hakaret dolu bir kitap olarak değerlendirilmiştir.²³

Lammens, *Islam, Beliefs and Institutions* adlı eserinde Hz. Peygamber'e bir bölüm ayırır ve O'nun hakkında geleneksel Hristiyan iddialarını tekrarlar. Lammens, Hz. Peygamber'in Mekke ve Medine hayatını aktardığı bu bölümde, O'nun faaliyetlerinin vahiyle ilişkisini ima edecek hiçbir ifade

²²bkz.<http://www.renewamerica.com/columns/gaynor/060918>; <http://www.haberturk.com/dunya/haber/161-papa-islamiyet-kotu-ve-insanlik-disi>.

²³ bkz. Ahmet Kavas, "Henri Lammens", *DİA*, XXVII, 98

kullanmaz ve tebliğ unsurlarının tümünü bir iddia olarak değerlendirir.²⁴ O, Hz. Muhammed'in hayatını ve tebliğini ön yargılı bir şekilde ve siyasi mülahazalarla değerlendirmiştir. Hz. Peygamber'i "ikiyüzlü", "şehvet düşkünü", Arapları ise korkak, yağmacı, yıkımcı ve kabadayı kimseler olarak tasvir eder. O, İslam ve Hz. Peygamber'e düşmanlık ve saldırı hedefiyle akademik ölçü ve yöntemleri hiçe sayabilmektedir. Eserinde sadece Hz. Peygamber ve ailesiyle ilgili olumsuz iddialara yer vermektedir. Bu bağlamda ön yargıyla hareket ettiğinden kaynaklardaki bilgileri de tahrif etmekte sakınca görmemekte ve bu yöntemle elde ettiği hatalı verileri büyük neticeler olarak sunmaktadır.²⁵

Lammens'in iyi bir Arap dili bilgisine sahip olmasına rağmen İslam'a, onun peygamberine ve çölün korkak, palavracı, soyguncu ve yıkıcı kimseleri olarak tasvir ettiği Araplara olan aşırı kini dolayısıyla tarihî verileri hatalı ve çarpıtarak kullandığı belirtilir. Bu bağlamda o, Goldziher'in başlattığı yöntemi devam ettirmiş ve 19. yüzyılda Kitab-ı Mukaddes'e uygulanan tenkit metodunu ölçüsüzce kullanmıştır. Hz. Muhammed ve ailesi hakkında pek çok olumsuz anlatım hususunda oryantalist dünyaya malzeme temin etmiştir. Aşırı tarafgirliği ve dolayısıyla ulaştığı neticelerin hatalı oluşu sebebiyle oryantalistlerden dahi çok sert eleştirilere maruz kalmıştır.²⁶

Görüldüğü üzere 19 ve 20. yüzyılda Hz. Muhammed imajına yönelik olumlu gelişmelerin yanı sıra geleneksel Hristiyan tasavvuru devam ettirilmiştir. Kilisenin tavrı böyle olduğu gibi oryantalist teolog ve düşünürlerin yaklaşımları da geleneksel çizgiyi korumuştur. Bu anlamda Hz. Muhammed, geleneksel Hristiyan teolojisi ve Hristiyan tarih okuması çerçevesinde değerlendirilmiştir. Dolayısıyla böyle bir tasavvur O'nun nebevî özelliklerinin reddini gerektirmektedir. Geleneksel yaklaşıma yönelik bu örneklemeden sonra ılımlı yaklaşımın bir değerlendirmesi yapılacaktır.

2. İlimli Yaklaşım

XIX. Yüzyılda geleneksel Hristiyan düşüncesindeki Hz. Muhammed imajının yanı sıra ortaçağda da nüveleri bulunan daha ılımlı olarak isimlendirilebilecek bir yaklaşımın iyice belirgin hale geldiği görülmektedir. Birçok Hristiyan teolog ve düşünür Hz. Muhammed'in peygamberliğini ve getirdiği ilkeleri takdir ederek onun samimiyetini ve tarihî önemini vurgulamaya başlamıştır. Hatta tam İslamî anlamda nübüvvet olmasa da peygamberliğine ilişkin bazı imalarda bulunmuşlardır. Örneğin Thomas

²⁴ Henri Lammens, *Islam, Beliefs and Institutions*, çev. E. Denison Ross, London, 1929, s. 24-36.

²⁵ Özcan Hıdır, "XX. Yüzyıl Oryantalist Çalışmalarda Hz. Peygamber İmajı", s. 145; Jabal Muhammed Buaben, *Image of the Prophet Muhammad in the West, a Study of Muir, Margoliouth and Watt*, Leicester, 1996, s. 134-135.

²⁶ Maxime Rodinson, "Hz. Muhammed'le İlgili Araştırmaların Bilançosu", çev. Abdullah Aydınlı, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 12 (2005), s. 162-163.

Carlyle ve Roben Zeahner Hz. Muhammed'in tarihî şahsiyetini överek onun Eski Ahit peygamberleri ile benzerliğine vurgu yapmışlardır.²⁷

Özellikle II. Vatikan konsili ile başlayan Hristiyan-Müslüman diyalogu sürecinde bazı teolog ve düşünürlerin, Hz. Muhammed ve faaliyetlerine ilişkin ılımlı bir söylem geliştirdikleri görülür. II. Vatikan konsilinde kabul edilen İslam ile ilgili karar, kurtuluşun Müslümanları da kuşatacağını ima etmektedir. Yine bu konsilde Müslümanlar İbrahim (a.s) gibi tek Tanrı'ya tapan, ahirete iman eden, ahlâkî hayata önem verip çeşitli ibadetlerle Tanrı'yı yücelten kimseler olarak tasvir eder. Bunun yanı sıra bu süreçteki diyalog toplantılarında bazı din adamı ve teologların Hz. Muhammed'in şahsiyet ve tebliğine yönelik olumlu değerlendirmelerine tanık olunmaya başlanmıştır. Buna göre Hz. Muhammed'e yönelik sert ve kötuleyici söylemin tarihî ve dini gerçekleri yok saymanın yanı sıra diyalog sürecinde Müslümanlara saygı göstermemek anlamına geldiği vurgulanmıştır. Yine bu meyanda Hz. Peygambere ilişkin olarak Eski Ahit peygamberliği dile getirilmiş ve O'nun bu geleneğin bir temsilcisi olarak kabul edilebileceği belirtilmiştir. Bunun yanı sıra Hz. Muhammed'i Musa (a.s), İsa (a.s), Buda, Konfüçyüs gibi dünya tarihinde iyilik önderlerinden biri olarak değerlendiren, ayrıca O'nu İsa (a.s) ile karşılaştırarak her ikisinin de aynı peygamber geleneğinden geldiğini vurgulayan düşünürlere rastlanmaktadır.²⁸

ılımlı yaklaşım olarak değerlendirebileceğimiz Hz. Peygamber tasavvuruna ilişkin bu yaklaşımda esas irdelenmesi gereken nokta olarak söz konusu teolog veya düşünürlerin O'nu Allah'ın gönderdiği bir hidayet elçisi olarak kabul edip etmedikleridir. Tarihî ve sosyolojik olarak önemli bir adım ve iyimser bir değerlendirmeyle daha barışçıl bir dünyayı hedeflese de bu yaklaşımın teolojik olarak Hz. Muhammed'i Allah'ın gönderdiği ve vahiy alan bir peygamber olarak kabul ettiğini söylemek mümkün görünmemektedir. Zira bu yaklaşım Hz. Peygamber'i başarılı bir lider, davetçi veya samimi bir iyiliksever olarak tanımlasa da O'nun ilâhî bir görevlendirmeye tüm insanlığa gönderilmiş bir peygamber olduğunu kabul etmemektedir. Örneğin Hz. Peygamber'in hayatına dair bir eser kaleme alan Edward Sell, O'nun tarihî bakımdan yaptıklarını değerlendirme sonucunda çok başarılı bir Arap lideri, Allah'a iman konusunda pek çok çalışması olan biri olarak tanımlanabileceğini söyler. Bununla birlikte ona göre Hz. Muhammed'in bütün bu başarılarına rağmen, ilâhî olarak rehberlik edilmiş, bütün insanlık için hakikat ve hidayet dini ile gönderilmiş bir peygamber olarak değerlendirilmesi mümkün değildir. Bu sebeple de Allah tarafından gönderilmiş bir elçi değildir.²⁹

²⁷ Aydın, "Çağdaş Hristiyan Düşünürlere Göre Hz. Muhammed'in Peygamberliği", s. 273-274.

²⁸ bkz. Aydın, "Çağdaş Hristiyan Düşünürlere Göre Hz. Muhammed'in Peygamberliği", s. 275-276.

²⁹ Edward Sell, *The Life of Mohammad*, London: The Christian Literature Society for India, 1913, s. 231-232.

20. yüzyılda Hz. Muhammed tasavvuru konusunda ılımlı yaklaşımın en önemli temsilcisi olarak Montgomery Watt'ı zikretmemiz gerekir. Watt, İslam ve Hz. Peygamber hakkında objektif denilebilecek çalışmalar kaleme almış bir batılı bilim adamıdır. Bu bağlamda Batı dünyasında Hz. Muhammed imajına yönelik önyargılı ve düşmanca yaklaşımın sona ermesinde önemli bir rol oynamıştır.

Watt, öncelikle ortaçağ boyunca ve daha sonraları Batılı teolog ve oryantalistlerin Hz. Muhammed algısını eleştirir. Bu imajın subjektif, aşırı ve insafsız olduğunu dile getirir.³⁰ Ona göre böyle bir İslam ve Hz. Muhammed algısının sebebi Hristiyanların yeni dine karşı bir savunma refleksi idi. Doğu Hristiyanlığı İslam'la karşılaştığında onu Hristiyanlığın sapkın bir mezhebi olarak değerlendirmiş, daha sonraları yeni dine dair bilgileri artınca onun öğretisi ve iddialarına karşı cevap bulmak zorunda kalmıştır. Bu durum İslam yönetimleri altında azınlık olarak yaşayan birçok Hristiyan cemaati için bir gerekliliktir. Batı Hristiyanlığı da özellikle İspanya'nın fethinden sonra bu bölgede ve Akdenizin kıyılarında kültür ve askerî bakımından kendilerinden çok üstün olan bu düşmanın farkına vardı. Özellikle Haçlı seferleriyle karşılaştıkları bu dine karşı savunma amacıyla daha fazla bilgiye ihtiyaç duyuldu. Fakat Kur'an ve İslam'a dair kitaplarla tanışmalarına rağmen İslam ve Hz. Muhammed algısı yine de çarpıtılmış bir imajdı. Watt'a göre bu kültürel aşağılık duygusundan kaynaklanmış bir savunma psikolojisiydi. Böylelikle İslamî akidenin hakikatinin çarpıtıldığı bir inanç sistemi olduğu, şiddet dini, Hz. Peygamber'e ilişkin ahlakî zaafı iddiası ve onun şeytanın bir temsilcisi olduğu şeklindeki söylemler geliştirilmiştir. Ona göre tarafsız bir bilim adamı asla böyle iddiaları kabul etmez. Fakat son yüzyılda bunun düzeltilmesine yönelik çalışmalara rağmen bu algının bütünüyle düzeltildiğini söylemek zordur.³¹

Watt, ortaçağ boyunca ve günümüzde de tesiri bulunan bu çarpıtılmış Hz. Muhammed imajının düzeltilmesi gerektiği kanaatinde. Bu anlamda ona göre sadece tarihî ve sosyolojik olarak bir takım olumlu ifadeler kullanmak ve O'nun başarılı, iyi bir lider ve asker olarak tanımlanması yetersiz kalmaktadır. Watt, Hz. Muhammed'in tanımlanması hususunda teolojik perspektifin de dikkate alınması gerektiğini zira O'nun tarihî bakımdan etkin ve evrensel bir dini hareketin kurucusu olduğunu vurgular. Bu noktada Watt açısından temel soru Hz. Muhammed'in bir peygamber olarak değerlendirilip değerlendirilemeyeceğidir. Öncelikle şunu belirtmek gerekir ki onun tanımlanmasına göre peygamber, yaratıcı bir hayal gücüne sahip olup, bunu çeşitli duysal formlarla evrensel bir şekilde ifade etmektedir. Peygamberler kendi zamanı ve nesillerine yönelik olarak insan tecrübesinin merkezî ve derin hususlarla ilişkili düşünceler açıklarlar. Büyük

³⁰ Watt, *Introduction to the Qur'an*, Edinburg: Edinburg University Press, 1971, s. 17 vd.

³¹ Watt, *Günümüzde İslam ve Hristiyanlık*, s. 20-21.

bir peygamberin en temel özelliği, düşüncelerinin hitap ettiği kimselerde derin bir etki yaratmasıdır.³²

Watt, nübüvvet geleneğini değerlendirdiğinde genellikle Hz. Peygamber'in nübüvvetiyle Eski Ahit geleneğini karşılaştıır. Zira o, Kitab-ı Mukaddes metinlerinden de pasajlar aktararak bu iki geleneğin benzerliğini vurgulamaya çalışmıştır. Bu bağlamda Ona göre geçmiş peygamberlikte de Hz. Muhammed'in nübüvvetinde de elçilik Tanrı tarafından verilir. Bu konuda peygamberin bir fonksiyonu yoktur. Yine Hristiyanlar açısından Hz. Muhammed'in getirdiği mesajın kendi hususi şartları içerisinde yaşıyan çağdaşlarına yönelik olduğu daha kabul edilebilirdir. Nitekim Eski Ahit peygamberleri de kendi dönemlerinde krallarına politik öğütler vermişlerdir. Yine ona göre vahyin geliş şekilleri, vahiy meleğinin peygamberle konuşması gibi hususlarda İslam nübüvvet anlayışıyla Eski Ahit düşüncesinde paralellikler bulunmaktadır.³³

Watt, bu peygamberlik anlayışı çerçevesinde Hz. Muhammed'in nübüvvetini değerlendirir. Ona göre Hz. Muhammed yaratıcı hayal gücü derinlemesine çalışan, getirmiş olduğu din hem kendi döneminde hem de kendisinden sonra etkili olsun diye insan varoluşunun temel problemleri hususunda geçerli düşünceler üreten bir kimseydi. Onun tebliğ ettiği bu öğretiler sadece kendi içinde doğru ve hakikat olmayıp aynı zamanda Allah'ın yardımıyla ona iman eden insanlara önceki dinlerinden daha iyi bir din sunmuştur.³⁴ Bu ifadelerden Watt'ın peygamberlik anlayışına uygun bir şekilde Hz. Muhammed'in nübüvvetini değerlendirdiği anlaşılmaktadır.

Peygamberlik tartışmasında vahiy temel bir unsur teşkil etmekte ve vahyin kaynağının tespit edilmesi nübüvveti kabul etmede temel bir rol oynamaktadır. Watt, vahyi genel anlamıyla Tanrıyla iletişim olarak açıklar. Ona göre Kur'an, bir şekilde ilâhî bir inisiyatifle Hz. Muhammed'e indirilen vahyi ifade etmektedir. Watt, Hz. Muhammed'in vahiy alışını yukarıda da belirtildiği gibi Kutsal Ruh'un devamlı bir faaliyetine bağladığı gibi ikinci olarak Jung nazariyesinden hareketle bilinçaltından şuur a akma olarak da açıklamıştır. O, bu teorilerle İslâmî vahiy anlayışı bütünleştirme yoluna giderek Tanrı'nın vahyin sözlerini melek aracılığıyla peygamberin şuuraltına yerleştirmesinin imkânını dile getirir. Sonuç olarak Watt, Hz. Muhammed'in vahiy alışına dair şu üç unsurun varlığını ifade eder. Hz. Muhammed'in zihninde bulunan sözler, O'nun kendi düşüncelerini bunlara karıştırmaması ve bu sözlerin Allah'tan geldiğine dair kesin bir inancının bulunması.³⁵

³² Watt, Muhammad, *Prophet and Stateman*, s. 237-238

³³ bkz. Watt, *Günümüzde İslam ve Hristiyanlık*, s. 91-97.

³⁴ Watt, *Muhammad, Prophet and Stateman*, s. 240.

³⁵ Watt, *Islamic Revelation in the Modern World*, Edinburg: Edinburg University Press, 1970, s. 13-16; Montgomery Watt'ın vahiy ve nübüvvet anlayışına dair ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz. Mustafa Alıcı, *W.Montgomery Watt'da Vahiy ve Nübüvvet Anlayışı*,

Watt'ın kendi vahiy anlayışı çerçevesinde Hz. Peygamber'in vahiy alışını değerlendirdiği görülmektedir. Ayrıca o, bu konuda Hz. Peygamber'in inancından söz etmekte dolayısıyla sübjektif anlamda O'nun kendisine gelen sözlerin Allah'tan olduğuna inandığını ima etmektedir.

Watt, yine bir diğer eserinde Kitab-ı Mukaddes metinleri ve İslam açısından nübüvvetin genel bir karşılaştırmasını yaptıktan sonra Hz. Muhammed'in peygamberliğini tarihî ve sosyolojik bakımdan değerlendirir. Ona göre Hz. Muhammed tarihî açıdan bakıldığında peygamberliğini iddia etmiş ve çağdaşlarına bunu tebliğ etmiştir. Getirdiği öğretilerden hareketle o gün sayıları yüz binlere bugün ise milyonlara ulaşan ve Allah'a kulluk eden bir ümmet oluşmuştur. Hayat bu toplum için genel olarak tatmin edici olmuştur. Bu toplumda birçok kadın ve erkek ulvi derecelere erişmiş ve sayısız sıradan insan zor şartlarda iyi ve orta halli mutlu bir hayat sürmeyi başarmıştır. Bütün bu hususlar, Kur'an'da sunulan hakikatin doğru ve Allah'tan olduğu sonucuna iletmektedir. Dolayısıyla Hz. Muhammed de gerçek bir peygamberdir.³⁶ Burada da Watt'ın Hz. Muhammed'in nübüvveti konusunda tarihî gerçekliği vurguladığı görülür. Zira onun peygamberlik anlayışında birinin peygamber olarak nitelenmesi için tebliğinin kendi döneminde ve sonrakilerde derin bir etki yaratmış olması gerekir. Yani tarihî gerçekliğin bunu onaylamış olması gerekir. Teolojik olarak peygamberlik niteliği olmayan birinin bu etkiyi meydana getirmesi mümkün değildir. Ona göre Hz. Muhammed tarihî ve sosyolojik olarak bu derin etkiyi meydana getirmiş olduğundan peygamber olarak nitelenmelidir.

Yine Watt, Hz. Peygamber'in Mekke hayatını konu edindiği eserinde O'nun gerçek bir peygamber olduğu kanaatini ifade eder. Ona göre Hz. Muhammed, kendisine vahiy olarak gelen şeylerin, kendi bilinçli bir düşüncesinin ürünü olmadığı konusunda samimidir. Hz. Muhammed gerçek bir peygamberdir. Hristiyanlar, "onların meyvelerinden sen onları tanırsın" ilkesine göre bunu kabul etmeleri gerekir. Zira asırlardır pek çok dürüst ve Tanrı dostu kimseler yetiştirmiştir. Dolayısıyla O, bir peygamberse "Kutsal Ruh peygamberler aracılığıyla konuşur" ilkesine göre Hristiyanlar açısından Kur'an'ın ilâhî kaynaklı olduğu kabul edilebilir.³⁷

Watt'ın Hz. Muhammed'i gerçek bir peygamber olarak değerlendirdiği bu görüşleriyle Hristiyan dünyasının Hz. Muhammed tasavvurunda önemli bir açılım yaptığını söyleyebiliriz. Onun bu görüşleri Hristiyanları Hz. Muhammed'in peygamberliğini kabul etmeye teşvik edici olmuştur. Onun bu görüşlerinin İslam ilim dünyasında da önemli bir yankı bulduğuna tanık olmaktayız. Bununla birlikte irdelenmesi gereken husus, Watt'ın Hz. Muhammed'in nübüvvetine ilişkin düşüncesinde peygamber anlayışının,

(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1995.

³⁶ Watt, *Günümüzde İslam ve Hristiyanlık*, s. 99.

³⁷ Watt, *Muhammed's Mecca*, Edinburgh: Edinburgh University, 1988, s. 1

İslam nübüvvet teorisiyle ne kadar örtüştüğü hususudur. Bu bağlamda Watt'ın Hz. Muhammed'i nitelediği peygamberlikle Kur'an'ın insanlık tarihiyle başlayan ve son ilahî elçi ile son bulan bir süreç olarak zikrettiği nübüvvet müessesesinin aynı şeyleri ifade etmediği anlaşılmaktadır. Zira Kur'an, nebevî geleneği onaylamak ve onun bir devamı olduğunu kabul etmekle birlikte Kitab-ı Mukaddes'te peygamberlikle ilişkili tahrif edilmiş birçok inancı tashih etmektedir.

Watt, Hz. Muhammed'in nasıl bir peygamber olduğuna dair düşüncesini O'nun Eski Ahit peygamberleri gibi olduğunu belirtmekle açıklar. Ona göre Hz. Muhammed, Allah'ın hakikati insanlara iletmek üzere gönderdiği bir peygamberdir. O, Tanrı tanımazlara Tanrıyı bildirmek üzere gönderilmiş Eski Ahit peygamberleri gibi bir peygamberdir.³⁸

Bu ifadelerden anlaşıldığı kadarıyla Watt, Hz. Muhammed'i Eski Ahit peygamberleriyle mukayese edilebilir olduğunu dile getirmektedir. Nitekim yukarıda da temas edildiği üzere nübüvvet anlayışını ortaya koyarken geçmiş peygamberlikle İslam nübüvvet düşüncesini örtüştürmeye çalışır. Burada dikkat çekmemiz gereken husus, Eski Ahit nübüvvet anlayışıyla İslam nübüvvet düşüncesinin farklı oluşudur. Zira Eski Ahit peygamber tasavvurunda İslam peygamberlik inancı bakımından kabul edilemez olan inanca ve ahlaka dair bazı nitelermelerin olduğu bilinen bir durumdur. Nitekim Watt da Hz. Muhammed'in Eski Ahit peygamberleri gibi olduğunu belirtirken, Haggay ve Zekarya'nın Zerubabel'in Mesih olduğunu düşünmelerinde hata yaptıkları gibi hata olgusunun göz ardı etmediğini vurgular.³⁹ Dolayısıyla Watt'ın Hz. Muhammed'i peygamber kabul ettiğine dair bilgi, bu hususlarla birlikte değerlendirilmelidir. Sanki İslam nübüvvet anlayışı çerçevesinde Hz. Peygamber'in kendisinden önceki bütün dinleri nesheden ve son dini tebliğ eden evrensel bir nebi olarak kabul ettiği şeklinde bir algının gerçeklerle örtüşmediğini belirtmemiz gerekir.

Yine Watt, Hz. Muhammed'in vahiy olarak değerlendirdiği hususlarda onun samimiyetinden söz etmektedir. Bu ifade de açık bir şekilde onun nübüvvetini kabulü anlamına gelmemektedir. Zira bu açıklama Hz. Muhammed, iddiasında samimi olmakla birlikte gerçekte vahiy almamış olabileceği ihtimalini taşımaktadır. Ayrıca yukarıda da belirtildiği üzere iki dinin vahiy anlayışında temelde farklılık söz konusudur. Nitekim Watt, Hz. Muhammed'in Kutsal Ruh aracılığıyla vahye muhatap olmuş olduğunu belirtir ve bunu "Kutsal Ruh peygamberler aracılığıyla konuşur" şeklindeki Hristiyan ilkesiyle ilişkilendirir. Bu, onun Hz. Muhammed'in peygamberliğini de bu çerçevede değerlendirdiği imasını taşır. Zira Hristiyan teolojisine göre Kutsal Ruh peygamberler aracılığıyla insanlarla iletişim kurar. Nitekim Yeni Ahit metinlerine göre Kutsal Ruh, İsa Mesih sonrasında peygamber olarak

³⁸ Watt, "Ultimate Vision and Ultimate Truth", *Ultimate Visions: Reflections on the Religions We Choose*, Oxford: Oneworld, 1995, s. 280-288

³⁹ Watt, "Muhammad as the Founder of Islam", *Studies Missionalia*, 33 (1984), s. 249.

nitelendirilen birçok kimseyle iletişime geçtiği gibi geleneksel Hristiyanlığa göre Papalar, azizler ve diğer bazı din adamlarıyla da iletişime geçmektedir.⁴⁰ Bu düşüncenin İslam nübüvvet inancıyla bağdaşmadığı ve Hz. Peygamber'in konumunu düşürme anlamına geldiği açıktır.

Sonuç

Hristiyan apolojistlerin, Hz. Muhammed'in nübüvvetine geleneksel Hristiyanlığın inanç ve ön kabullerinden hareket ederek itiraz geliştirdikleri anlaşılmaktadır. İsa Mesih merkezli bir tarih anlayışı doğrultusunda Eski Ahit nübüvvet geleneği, Mesih dönemine bir hazırlık olarak değerlendirilir. Hz. Muhammed konusundaki yaklaşımlar da aynı şekilde Mesih merkezli Hristiyan teolojisi ve tarih anlayışından hareket etmektedir. Buna göre Tanrı'nın bedenleşmiş hali olarak İsa, dünyaya gelmek suretiyle kurtuluşu başlatmış ve ikinci gelişiyi bunu tamamlayacaktır. İsa Mesih, yegâne kurtuluş kaynağıdır. Bu bağlamda Hristiyan teolojisi açısından Hz. Muhammed'in ve tebliğ ettiği dinin Allah tarafından gönderilmiş olması söz konusu olamaz. Dolayısıyla Hz. Peygamber'in reddedilmesinde ve gerçek bir peygamber olmadığını ileri sürülmesinde söz konusu Mesih merkezli din anlayışından hareket edildiği anlaşılmaktadır. Bu bakımdan ortaçağdan günümüze geleneksel Hristiyan teolojisine göre hareket edenler, Hz. Muhammed'in Tanrıyla olan ilişkisini reddetmiş, öğretilerinin ve tebliğinin kendisi tarafından kurgulandığını iddia etmişlerdir.

Gerek ortaçağda gerekse modern dönemde Hristiyan düşünür ve teologların Hz. Peygamber algısının iki yönde geliştiği görülür. Bunların ilki sert, düşmanca ve hakaret içeren yaklaşımdır. Geleneksel Hristiyan tasavvuru da bu şekilde gelişmiştir. Bu algı, fenomenolojik bir yaklaşım olmayıp tarihî verileri de dikkate almaz. Bu bağlamda birçok Hristiyan teolog, Hz. Muhammed'e ilişkin Müslümanlarca sahih kabul edilen metinlere müracaat etmeksizin, ortaçağ boyunca söylenegelen efsanevî bilgilere dayanarak bir algı oluşturmuştur. Bu yaklaşımın temel özelliği Hz. Peygamberin hayatından, ya tarihsel şartlar gereği meydana gelen veya sahih olmayan rivayetle nakledilen bir takım olayları dikkate alarak değerlendirmede bulunmasıdır. Bu bakımdan Hz. Peygamber'in hayatına ve nebevî faaliyetlerine bütüncül bir bakış yapamamakta, dolayısıyla ilmî neticelere ulaşamamaktadır.

İlmlî olarak değerlendirdiğimiz ikinci yaklaşıma gelince bu, üslup ve yöntem bakımından ortaçağ boyunca devam eden Hz. Muhammed algısında büyük bir değişim yaratmıştır. Din müntesipleri arasındaki ilişkilerin çeşitlendiği bir döneme daha uygun olan bu yaklaşımda aynı zamanda daha bilimsel bir yöntem kullanılmıştır. Yine inançlara daha saygılı, hakaret

⁴⁰ Watt'ın Hz. Peygamber tasavvuruna ilişkin görüşlerinin ayrıntılı değerlendirmesi için bkz. Aydın, "Çağdaş Hristiyan Düşüncülere Göre Hz. Muhammed'in Peygamberliği", s. 278-285.

içermeyen bir söylemi ifade etmektedir. Bundan dolayı Müslümanlar arasında önemli ölçüde yankı bulmaktadır. Bununla birlikte bu yaklaşıma ilişkin dikkat çekilmesi gereken husus, bu yöntemi benimseyen teologların mutlak bir şekilde Hz. Muhammed'in peygamberliğini kabul ettiği şeklindeki algının gerçeklerle bağdaşmadığıdır. Zira iki dinin nübüvvet anlayışında önemli ölçüde farklılıklar bulunduğu gibi çoğu zaman söz konusu teologun nübüvvet anlayışıyla İslam nübüvvet anlayışı arasında da çelişkiler bulunmaktadır. Bu bağlamda Hz. Muhammed'in peygamberliğine ilişkin bazı söylemler, ya Eski Ahit nübüvvet anlayışındaki veya teologun kendi anlayışındaki bir peygambere karşılık gelmektedir. Dolayısıyla sanki İslam'ın öngördüğü şekliyle önceki sahih nebevî geleneğin devam ettiricisi ve son halkası olarak Hz. Muhammed'in kabul edildiği şeklindeki bir algı gerçeklerle örtüşmemektedir. Yine Hz. Peygamber'in nebevî faaliyetlerini sosyal ve siyasal bir başarı olarak kabul edip onu bu bağlamda başarılı bir lider olarak değerlendirmek, vahiyle irtibatının kesilmesi ve nebevî hidayetinin göz ardı edilmesi anlamına gelmektedir. Bu ise O'nun nübüvveti hususunda indirgemeci bir yaklaşımdır.

KAYNAKÇA

- ALICI Mustafa, *W.Montgomery Watt'da Vahiy ve Nübüvvet Anlayışı*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1995.
- AVCI, Casim, *İslâm-Bizans İlişkileri*, İstanbul: Klasik, 2003.
- AYDIN, Mahmut, "Çağdaş Hristiyan Düşünörlere Göre Hz. Muhammed'in Peygamberliği", *Diyanet İlmî Dergi: Hz. Muhammed Özel Sayısı*, Ankara 2000, s. 271-296.
- BUABEN, Jabal Muhammed, *Image of the Prophet Muhammad in the West, a Study of Muir, Margoliouth and Watt*, Leicester, 1996.
- DEMİRİ, Leyla, *Muslim-Christian dialogue in the eight century: The nestorian patriarch Timothy I and the Abbasid Caliph al-Mahdi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Pontificia Università Gregoriana Facolta di Missiologia, Roma 2004.
- GAUDEUL J.M., *Encounters&Clashes: Islam and Christianity in History*, Rome: PISAI, 2000.
- GRIFFITH, Sidney H., "The Prophet Muhammad His Scripture and His Message According to the Christian Apologies in Arabic and Syriac From the First Abbasid Century", *La Vie Du Prophete Mahomet*, Paris 1983, s. 99-146.
- JOHN of Damascus, *Writings*, trans., by., Frederic H. Chase, New York, 1958, s. 153-163

- HARMAN, Ömer Faruk, "Hristiyanların İslâm'a Bakışı", *Asrımızda Hristiyan-Müslüman Münasebetleri*, İstanbul 1993, 95-110.
- HENECİOĞLU Leyla, *Yuhanna ed-Dimeşki'nin İslam ve Hristiyanlık Arasındaki İlişkideki Yeri* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2002.
- ÖZCAN Hıdır, "XX. Yüzyıl Oryantalist Çalışmalarda Hz. Peygamber İmajı", *İlam Araştırma Dergisi*, c. III, sy. 2 (1998), s. 141-166.
- KAVAS, Ahmet, "Henri Lammens", *DİA*, XXVII, 98.
- KHALİL, Samir, "the Prophet Muhammad as Seen by Timothy I and Other Arab Christian Authors", *Syrian Christians under Islam: The First Thousand Years*, ed. David Thomas, Leiden: Brill, 2001, s. 75-106.
- KORKUT Şenol, "Batı Düşüncesinde İslam ve Hz. Muhammed {s.a.s.) İmajı (Genel Bir Okuma)", *M.Ü.İ.F.D.*, 34 (2008/1), s. 5-54.
- LAMMENS, Henri, *İslam, Beliefs and Institutions*, çev. E. Denison Ross, London, 1929.
- MİNGANA, A., "The Apology of Timothy the Patriarch before the Caliph Mahdi", *Bulletin of the John Rylands Library*, Manchester 1928, vol. 12, no:1, s.137-298.
- NEWMAN, N.A, (ed.), *The Early Christian-Muslim Dialogue A Collection of Documents From the First Three Islamic Centuries, 632-900: Translations With Commentary*, Hatfield 1993.
- ÖZTÜRK, Levent, *İslâm Toplumunda Hristiyanlar*, İstanbul: İz Yayıncılık, 1998.
- RODINSON, Maxime, "Hz. Muhammed'le İlgili Araştırmaların Bilançosu", çev. Abdullah Aydınli, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 12 (2005), s. 157-218.
- SAHAS, Daniel J., *John of Damascus on Islam: The Heresy of the Ishmaelites*, Leiden 1972.
- SELL, Edward, *The Life of Mohammad*, London: The Christian Literature Society for India, 1913.
- WATT, Montgomery, *Günümüzde İslam ve Hristiyanlık*, çev. Turan Koç, İstanbul: İz Yayıncılık, 1991.
- , *Introduction to the Qur'an*, Edinburg: Edinburg University Press, 1971.
- , *Muhammad, Prophet and Stateman*, London: Oxford University Press, 1964.

Fadıl AYĐAN

-----,"Muhammad as the Founder of Islam", *Studies Missionalia*, 33 (1984).

-----,*Muhammed's Mecca*, Edinburgh: Edinburgh University, 1988.

-----, "Ultimate Vision and Ultimate Truth", *Ultimate Visions: Reflections on the Religions We Choose*, (ed. Martin Forward), Oxford: Oneworld, 1995.

-----,*Islamic Revelation in the Modern World*, Edinburg: Edinburg University Press, 1970.

